Марина Аромштам

Коли відпочивають янголи

(Уривки / Скорочено)

Джерело

Частина перша

1

Все могло скластися інакше, якби

у мене був тато. Тоді мама могла б з ним порадитися. Порадилася і не віддала б мене вчитися до Тетяни Володимирівни. Тетяна Володимирівна не сказала б: "Встати! Руки за голову!" Дідусь би не жахнувся і не став би наполягати на моєму переході в іншу школу. І я не потрапила б в клас до Марсем. Це Марсем розповіла нам про янголів – про те, що вони повинні відпочивати. З тих пір пройшло багато років. Але коли зі мною що-небудь стається – хороше чи погане – я про це згадую.

А якби в мене був тато, я ніколи б про ангелів не дізналася. Тому невідомо, добре чи погано, що його тоді не було.

[…]Але в мене не було тата, який міг забезпечити […]щасливе життя. Він жив на батьківщині шампанського, у Франції. А це майже як на Місяці. Інколи, мріючи про дружбу з Єгором, я уявляла, як тато у вихідний день сидить в ресторані на самому високому поверсі Ейфелевої вежі, з бокалом цього самого шампанського, а перед ним, як на долоні, все місто. І він думає: "Як там моя дівчинка, моя дочка? Треба б

запросити її в гості, разом з другом Єгором, – показати їм Париж з висоти пташиного польоту".

Але мій тато, скоріше за все, нічого такого не думав. Як пояснювала мама, він взагалі ні про що не міг думати, крім своїх задач. Він був математиком. До слова "математик" добавлялося ще означення – "не сповна розуму". Або "геніальний". Вибір означення залежав від маминого настрою. У мого тата була не дуже зрозуміла робота – вирішувати задачі. В школі на уроках ми вирішували задачі. Можна було вирішувати задачу хвилин десять чи п'ятнадцять. Інколи (дуже-дуже рідко) задача зовсім не вирішувалася. Це означало: треба у кого-небудь спитати, що потрібно робити. А потім потренуватися, щоб наступного разу справитися. Але вирішувати задачі, які до тебе ніхто не вирішував? Спеціально для цього приходити на роботу?

Мама говорила, деякі складні задачі тато вирішував місяцями. А на одну пішов цілий рік – той самий рік, коли я повинна була народитися. Далекій і прекрасній Франції для вирішення задачі потрібен був хороший математик. До того ж татові подобалася Франція і все, що з нею пов'язано. Тому з полового будинку нас з мамою забирав дідусь.

Дідусь одягнув білу сорочку – ту, в якій він колись ходив з бабусею в театр, – побризкав себе своєю улюбленою туалетною водою і приїхав за нами на машині. На медсестру, яка видавала дітей, дідусь справив дуже приємне враження – таким веселим і молодим він виглядав. Медсестра з задоволенням прийняла від нього коробку цукерок і вручила йому згорток з мереживними оборками, всередині якого була я. Маляті (тобто мені) повезло, сказала медсестра. І моїй мамі також. Не те що деяким! За деякими взагалі ніхто не приїжджає. "А як же вони?" — злякалася за них мама. "-Та ніяк. Так і йдуть. Чи таксі яке піймають!" Мама зітхнула, і ми поїхали додому.

Французька задача, за яку взявся мій тато, не мала рішення. Але в далекій Франції від цього не засмутилися. В математиці це допустимо – щоб не було рішення. Татові тут же дали вирішувати іншу задачу, і він так і не вернувся. Тому ми жили утрьох: я, мама і дідусь. Мама теж вирішувала задачі. Не такі, як тато, а інші. Ті, що "ставило перед нею життя". І рішення до цих задач обов'язково повинні були знаходитися. Як, наприклад, рішення з моїм вступом у перший клас.

Як я уже говорила, мамі ні з ким було порадитися – з ким-небудь близьким і дорогим. Зазвичай вона радилася з дідусем, але дідусь у цей час був у командировці. І мама порадилася з тіткою Валею із сусіднього під'їзду. Взагалі-то мама не збиралася з нею радитися. Це вийшло випадково. Тітка Валя зустрілася з мамою у магазині і запитала, записали мене уже в школу чи ні. Мама сказала: поки що ні. Вони з дідусем ще не вирішили, куди мене віддати. Вони хотіли б знайти для мене яку-небудь хорошу вчительку. "Що значить – "хорошу"?" — тітка Валя стала вимагати від мами пояснень, і мама розгубилася.

Це не значить, ніби вона не знала. Вона знала, адже вони з дідусем багато про це говорили. Під час таких розмов дідусь завжди посилався на бабусю. Бабусю я ніколи не бачила, вона померла ще до мого народження. Але, за словами дідуся, моя бабуся була дуже мудрою людиною. Не просто мудрою, а по-своєму великою. І сперечатися з її уявленнями про життя – дідусь показував це усім своїм виглядом – було б просто безглуздим. Особливо тепер, коли вона померла.

А бабуся вважала: найцінніше в людині – її внутрішній стрижень. Стрижень – вісь людської особистості, як хребет – вісь тіла. Його не можна побачити чи пощупати. Але відсутність стрижня в людині відразу відчувається.

І якщо цей стрижень був, а потім зламався, вся людина всередині розпадається на шматки. З вигляду ніби нічого не змінилося, а насправді – суцільний людський лом.

Учителька повинна бережно ставитися до дитячих стрижнів, думали бабуся і дідусь. Тільки як це означити? Ось приходиш ти в школу. Там сидить яка-небудь жінка і записує дітей у перший клас. Ти ж не можеш прямо спитати: "Скажіть, ви розбираєтеся у внутрішніх стрижнях?" Бабуся це розуміла. І дідусь розумів. І він багато разів розповідав, як знайшли вчительку для моєї мами.

[...]

Але коли прийшов час записувати в перший клас мене, скористатися бабусиним способом не вдалося. Сніг у ту зиму розтанув рано, і калюжі швидко висохли. Дідусь гнівався, згадував бабусю і пропонував мамі творчо підійти до поставленої задачі. А потім поїхав у командировку, відклавши рішення питання до свого повернення.

Пояснити все це тітці Валі із сусіднього під'їзду мама, звичайно, не могла. Тому вона зам'ялася і стала щось бурмотіти про відношення до дітей. Тітка Валя відповіла суворо і категорично: "Дурниці! Вчителька повинна давати міцні знання. Ось що таке хороша вчителька! Тому що початкова школа – це фундамент".

Мама не стала уточнювати, про який фундамент йде мова. Малося на увазі, ніби це і так зрозуміло. Згадуваний фундамент був таким же невидимим, як і стрижень, і мама малодушно допустила, що фундамент в даний момент важливіше. До того ж тітка Валя дуже енергійно на неї накинулася і стала переконувати, що вони (мама і дідусь) даремно гають час і щось безглузде собі фантазують. Дитина повинна йти в школу. Обов'язково. Нічого втрачати рік. Особливо такій дитині, як я. Ця дитина теж увесь час фантазує. Вона, тітка Валя, мене бачила і знає, що говорить. Ці фантазії ні до чого хорошого не приведуть. Людина вся зсередини стоншується і стає що твоє скло. Ледве торкнувся – дзвенить, трохи задінеш – б'ється. Так і виходять люди, не пристосовані до життя. А треба огрубляти. Шкіру дитині нарощувати. Для цього школа і потрібна. І для знань. Щоб фундамент був. На місці моєї мами тітка Валя прямо зараз побігла б і записала мене до Тетяни Володимирівни. Якщо

там ще є місце. Минулого тижня тітка Валя записувала в школу свого Ванюшку, і місць уже не було. Слова про фундамент і мою непристосованість до життя справили на маму сильне враження. Так як заспокоїти її було нікому, вона, повернувшись із магазину, відразу пішла до Тетяни Володимирівни, і та записала мене до себе в клас. Двадцять сьомою по списку, хоча дозволялося записувати тільки двадцять п'ять чоловік. Тетяна Володимирівна пішла мамі назустріч. Дізналася, що у дідуся своя фірма, що він може допомогти з ремонтом класу, – і записала. Тільки тому. І мама зраділа, що задача вирішена.

Як з'ясувалося, вона помилилася.

З

[…]

Існує такий закон: треба любити свою першу вчительку. Всі діти підкоряються цьому закону. І Тетяна Володимирівна для цього закону дуже підходила. Вона була красивою, в модній шкіряній спідниці та з нігтями, пофарбованими в маленькі помаранчеві квадратики.

Але мені завадила несхожість характерів.

Першого вересня Тетяна Володимирівна привела нас в клас і наказала здати букети. Першокласники мають йти в школу з квітами. Це теж закон. Тому першого вересня в школі буває багато квітів. Занадто багато. Від цього вони навіть втрачають у своїй красі.

Ми склали квіти на стіл, а потім Тетяна Володимирівна поставила їх у відра для миття підлоги. Відра були приготовлені зарані, і в них уже була налита вода. Тільки два букета вона поставила на стіл у вази. На одному букеті сиділа велика пластмасова божа корівка, а інший був прикрашений кольоровими бантиками. І ще один букет – маленький, але в золотій обгортці – примостився в пляшечці на підвіконні.

Сьогодні дуже важливий день, сказала Тетяна Володимирівна, початок нашого шкільного життя. Це свято, тому ми будемо малювати квіти. І показала, що треба робити: намалювала крейдою на дошці вазу, а в ній – стебельце. На стебельці в шаховому порядку охайно розмістилися листочки, схожі на овали, але з гострими носиками, а на кінці стебельця – квіткова голівка з круглою серединкою і рівненькими пелюстками. Трохи схоже на ромашку. Треба було прикрасити вазу узором, порахувати, скільки в ній квітів, а потім підняти руку і сказати Тетяні Володимирівні.

Я подивилася на дошку і зрозуміла, що не хочу так малювати. Чому я повинна малювати вазу, якщо мій букет сидить у відрі?

Дідусь не став купувати квіти в магазині, а привіз їх з дачі. Спеціально поїхав і привіз. Ці квіти виростила мама. Вона вирощувала їх усе літо, турботливо прополюючи, підв'язуючи і нашіптуючи якісь слова. Можливо, про те, як потрібен мені фундамент для майбутнього життя. Мама говорила, квіти на клумбі особливі, тому що підуть зі мною в перший клас.

Тепер мої особливі квіти сиділи у відрі для миття підлоги разом з іншими букетами, і їм було тісно. Я відчувала, як їм тісно. І ще у моїх квітів не було окремих пелюсток, як на малюнку у Тетяни Володимирівни.

Це були айстри. Я знала, що "айстра" означає "зірка", а кошлаті голівки нагадують жмутки світла, які зірки викидають у космос. У кожної зірки безкінечна безліч променів, їх не можна порахувати. Про безкінечну безліч мені розповів дідусь. Він говорив, це найголовніше в математиці і взагалі – в житті.

Я вирішила намалювати величезне відро – таке велике, щоб усі квіти не відчували тісноти. І в них повинно було бути багато-багато пелюсток – не три, не чотири, а безкінечна безліч – ніби це спалахи далеких зірок.

Пройшло небагато часу, і Тетяна Володимирівна стала запитувати: "Скільки квітів у вазі? Скільки пелюсток у кожної квітки?" Всі відповідали по черзі, і вона всіх хвалила. Я уявляла, як вона зрадіє, коли я скажу: "А у мене – безкінечна безліч. Тому що сьогодні свято – перше вересня, а безкінечна безліч – це найважливіше".

Тетяна Володимирівна, однак, зовсім не зраділа. Вона сказала, треба уважно слухати завдання. І ваза у мене якась дивна, безформна. Як бочка. Надалі мені треба старатися бути охайною. Тоді все буде виходити красиво. А ми все повинні робити красиво, – вона мигцем поглянула на свої помаранчеві нігті, – тому що тепер ми школярі. Але сьогодні вона мені прощає. Всю мою неохайність. Сьогодні свято, перше вересня, ми ще тільки почали вчитися, і у нас усе попереду.

Через деякий час був іще один урок малювання. Ми малювали уставайлика. Треба було накреслити чотири кола – два великих і два маленьких – і порахувати. А потім намалювати уставайлику обличчя і розфарбувати. Я добре вміла малювати кола і швидко виконала завдання. Потім подивилася на картинку і побачила, що намальованому уставайлику дуже самотньо. Він, уставайлик, не може ні лягти, ні сісти. Але повинен же він щось робити? А йому навіть поговорити ні з ким! І тоді я намалювала поруч з першим уставайликом ще двох – одного меншого і одного більшого. Вийшла ціла сім'я. Найбільшому уставайлику я намалювала бороду, щоб було видно: це уставайлик-дідусь, а поруч стоять уставайлик-мама і уставайлик-доця. У кожного уставайлика по два великих кола і по два маленьких. Всього шість великих і шість маленьких. А можна ще по-іншому: у одного уставайлика чотири кола, а у трьох – в три рази більше. Три рази по чотири. Так навчив мене рахувати дідусь. Але головне не це. Головне, що уставайликам, коли їх троє, не нудно!

Тетяна Володимирівна проходила між рядами і дивилася, хто що намалював. Вона заглянула в мій альбом і ні про що мене не спитала. Просто взяла і показала моїх уставайликів іншим дітям.

— Яку помилку допустила Аліна? — спитала вона зі звичною лагідною строгістю, яка не дозволяла заперечень і не дозволяла перестати її любити.

Всі тут же підняли руки і стали трясти ними в повітрі. Тетяна Володимирівна викликала одного товстого хлопчика, який весь витягнувся, як солдатик на параді, і голосно сказав:

— Нам задавали намалювати одного уставайлика, а вона намалювала трьох!

І всі відразу відчули, що я зробила щось погане. Якусь глибоко неправильну справу.

Тетяна Володимирівна схвально кивнула хлопчику – солдатику, дозволила йому сісти, а потім поділилася з класом своїми підозрами:

— Аліна, мабуть, не вміє дивитися. Або у неї щось з очима. Якась хвороба. От оце що таке?

Вона взяла олівець і показала на уставайлика-дідуся.

— Це борода, — сказала я тихо. За правилами я повинна була щось сказати.

— Ви чули? – деякий час Тетяна Володимирівна схвально вглядалася в клас, який розвеселився по команді, а потім закликала учнів до тиші. — Ви де-небудь бачили уставайлика з бородою? І я не бачила. Ні-ко-ли. Ми вчимося у першому класі, і я поки що не ставлю вам оцінок. Але за цю бороду треба було б поставити двійку.

Тетяна Володимирівна повернулася до мене і, повертаючи альбом, дзвінко його захлопнула:

— Перероби малюнок дома. Як вимагається. Завтра мені покажеш.

Потім вона стала хвалити роботи інших дітей. Всі діти впевнено рахували кола, і за це Тетяна Володимирівна роздавала їм картонні сонечка. Я тихенько погладжувала обкладинку альбому, щоб уставайлики не турбувалися, і примовляла: "А мені сонечка не потрібні, а мені сонечка не потрібні".

Дома я відкрила альбом, поклала перед собою картинку і деякий час на неї дивилася. Уставайлики, здавалося, не відчували сорому, який обвалився на них, і та, яка з бородою, лагідно дивилася на менших уставайликів. Від цього очі у неї ледь-ледь здвинулися вправо, придаючи обличчю лукавий вираз. Я взяла олівці і намалювала доріжку, по якій сім'я уставайликів тут же відправилася гуляти. А навколо намалювала метеликів. Я тоді дуже любила малювати метеликів. Набагато більше, ніж квіти. Метелики – це і є ж квіти, якось сказала мама. Тільки літаючі.

Дідусь прийшов з роботи, і я показала йому картинку. Він довго і з задоволенням розглядав уставайликів і жалів, що бабуся цього не бачить, а потім попросив подарувати йому малюнок. Дідусь повісить його над столом у кабінеті. Якщо йому раптом стане сумно, він подивиться на картинку і відразу перестане сумувати.

Я вирвала листок з альбому і подарувала дідусеві. А другого уставайлика малювати не стала, хоча мені було страшно: раптом Тетяна Володимирівна стане мене лаяти? Але вона не стала. Вона забула.

4

Досить швидко з'ясувалося: всі учні в класі діляться на нерівні групи. Перша група була маленькою. В неї входили розумні діти – як той хлопчик-солдатик. Тетяна Володимирівна часто до них зверталася,

говорила, що він чи вона – "молодець". І солдатики отримували більше всіх картонних сонечок.

Всі решта були Тетяні Володимирівні нецікаві і викликали нудьгу. Нудьга була неймовірно заразною і була б нестерпною, якби не наявність третьої групи. Її представники ніколи не отримували сонечок. Час від часу Тетяна Володимирівна про них згадувала і говорила: "Так. Всі мовчать і працюють самостійно. Я займаюся з дурнями!" Дурні вставали поруч з партами, і Тетяна Володимирівна з дратівливістю починала вимагати, щоб вони щось повторили – іще й іще раз. У ці моменти вона недобре збуджувалася, і в її красивому обличчі відчувалося недобре, але живе життя.

Особливе місце в групі дурнів займав Колян. Тетяна Володимирівна, звертаючись до нього, завжди трохи підвищувала голос: "Воротов! А ну – сядь! Ти заспокоїшся коли-небудь? Нічого не мислиш, так сиди тихо!" Але діти називали його Колян: "Колян сказав", "Колян кинув (впустив, штовхнув, зробив)".

Колян був не просто дурнем, від якого з незрозумілих причин вислизали букви і цифри в їх істинному значенні. Колян був несповна розуму. Не сильно, а ледь-ледь. Він не міг сидіти спокійно. Всередині у нього працював якийсь бездумний механізм, який змушував раптово махати руками, пищати чи хрюкати. Тетяна Володимирівна від цих незапланованих звуків виходила із себе. Я її розуміла – не дивлячись на несхожість характерів. Мені теж не подобалося, коли хтось ні з того ні з цього починає кукурікати. Але з цим нічого не можна було зробити.

І це створювало деяку непередбачуваність у нашому шкільному ЖИТТІ.

Хоча Колян корчив гримаси, на перервах кричав і носився по класу, в цілому він був нешкідливою істотою. Поки не витягнув дзеркальце.

Дзеркальце зберігалося в учительській сумочці. Тетяна Володимирівна час від часу витягала його назовні, отряхала зачіскою, голову то наліво, то направо, переконувалася, що в світі існує краса, придушувала позіхи і починала урок.

Ось це дзеркальце і трапилося Коляну на очі. Точніше, його ручка, яка стирчала із недбало прикритої сумочки.

У Коляна не було злих намірів. Він просто проносився мимо в час перерви, демонструючи чудеса гнучкості і чудом не збиваючи на шляху парти. І його рука якось сама собою схватила дзеркальце за ручку, яка стирчала. Він і не думав скриватися і продовжував божевільний біг, розмахуючи дзеркальцем, підсовуючи його кому-небудь під ніс і вигукуючи: "Накось! Викуси!"

Потім продзвенів дзвінок, і щось в бідній голові Коляна клацнуло. Він заметушився по класу, віддаляючись від учительського столу і від сумочки, ніби раптом усвідомив загрозу, яка надходила від них. А потім і зовсім опинився в останніх рядах і, намагаючись замести сліди свого ненавмисного злочину, кудись це злісне дзеркальце сунув. Увійшла вчителька, ми скочили і завмерли поруч з партами. Тетяна Володимирівна кивнула, клас дружно видихнув і опустився за столи, а вона звичним рухом потягнулася до сумочки. І не виявила там улюбленого дзеркальця.

На обличчі Тетяни Володимирівни раптом закипіло життя, зробивши його невпізнаним, майже негарним. Всі, навіть любимчики-солдатики, учули неминучу біду.

— Хто дозволив лазити в мою сумку?— Тетяна Володимирівна вимовила це з незнайомими інтонаціями.

— Хто взяв дзеркало?

Хтось із солдатиків тут же підняв руку.

— Ти?

— Ні, — злякався відповідач. – Це Колян взяв. Я бачив. Він з ним бігав.

— Ні, не я! – заканючив Колян, і було видно, що йому дуже страшно.

— Де дзеркало, я вас питаю?

Колян все продовжував нити і віднікуватися. Було видно: толку від нього не добитися. І Тетяна Володимирівна, все більше гніваючись, змінила тактику.

— Хто був у класі на перерві? Хто останнім бачив дзеркало? А ну, встати!

Встали майже всі. Тільки чотири дівчинки залишилися сидіти.

— Стояти струнко. Руки за голову! Будете так стояти, поки дзеркало не знайдеться.

Ми встали і невпевнено заклали руки за голову. Як в кіно про бандитів. Чи про терористів. Терористи кладуть руки за голову, коли їх ловлять. Чи вони самі наказують кому-небудь покласти руки за голову.

І так ми всі стояли перед Тетяною Володимирівною, весь перший клас. Вона сиділа за столом, листала журнал і на нас не дивилася.

Одна маленька дівчинка в останньому ряду раптом підняла руку і почала нею трясти. Ми завжди так робили, щоб нас запитали. А

дівчинка не просто трясла рукою, вона навіть підскакувала від нетерпіння.

— Я знаю, де воно! Я знаю! — голосно зашепотіла дівчинка. Хлопці стали переглядатися. І вчителька, нарешті, звернула на неї увагу:

— Я тебе слухаю!

— Ось воно у відрі!

Всі обернулися і подивилися, куди показувала дівчинка. Серед паперу в сміттєвій корзинці виднілася ручка дзеркальця. Колян, усвідомивши, що його викрили, страшно завив і кинувся геть із класу.

Тетяна Володимирівна підійшла до корзинки, дістала звідти дзеркало, потім повернулася до столу, різко схватила сумочку і теж швидко вийшла. Двері голосно грюкнули. Хоча грюкати дверима не можна було і вчителька постійно за це боролася. Але тепер вона сама грюкнула дверима і пішла. А ми залишилися стояти "руки за голову". І не знали, що робити. Деякі хлопчики стали опускати руки і сідати. А дівчатка всі стояли: раптом Тетяна Володимирівна вернеться? Але потім сіли і вони. І всі стали розмовляти, шуміти.

Продзвенів дзвінок. Це був дзвінок з останнього уроку. В звичайні дні Тетяна Володимирівна строїла клас парами і вела вниз по драбині, до батьків, які очікували у вестибюлі. А зараз вести нас було нікому. Тому ми ще трохи посиділи, а потім хтось із хлопців крикнув:

— А що, хлопці! Я додому пішов!

Хлопчаки похватали портфелі і побігли з класу. А за ними – дівчатка. І так ми гуртом скотилися по драбині до здивованих батьків.

Мене чекав дідусь. Він спитав, що сталося. Я пояснила: Колян поцупив у Тетяни Володимирівни дзеркальце, але не захотів зізнатися. Через Коляна нас всіх наказали. Тетяна Володимирівна сказала: "Встати, руки за голову!" Треба було стояти, поки дзеркальце не знайдеться. "Але дзеркальце знайшлося?" — обережно уточнив дідусь. Я сказала, так, знайшлося. У відрі для сміття. Тому що Колян не хотів украсти. Він просто трохи божевільний. Дідусь погладив мене по голові і більше не став ні про що питати.

Вночі на мене напали. Хтось сухий і пекучий, який бажав залишити мене без стрижня. Ворог був невидимий і ховався всередині. Він схопив стрижень своєю гарячою рукою і проштовхував в горло, щоб зробити там дірку. В горлі неймовірно скребло. Я не могла сама справитися з ворогом і стала кликати маму. Мама прибігла, і дідусь теж прийшов. Він сказав, "швидка" буде з хвилини на хвилину.

[…]

Після уколу жар мене відпустив, і я стала погружатися в спокійну дрімоту уже впізнаної хвороби. "Швидка" поїхала, дідусь і мама сиділи на кухні, і до мене крізь сон доносилися їх приглушені голоси.

[…]

— Аліну треба забрати зі школи. Із цієї школи. Від цієї вчительки. […]

— Тату, мені все подобається. Але що стосується Аліни…

— Я все-таки думаю, треба ще пошукати для неї вчительку.

— Ти зійшов з розуму! На вулиці листопад!

— Ну, карантин за скарлатиною, за цією дитячою хворобою, яка має вірусну основу, все рівно закінчиться не раніше, ніж через три тижні. Так що у нас є час.

— Часу немає!

— До речі… Мені здається, варто порадитися з В.Г.

— З В.Г.? Що за новина? З яких це пір ми радимося з ним з питань свого сімейного життя?

— Оленько! Ти пристрасна. В.Г. – професіонал. Професіонал з великої букви. Він крутиться у цій сфері.

Мама фиркнула – як завжди, коли дідусь згадував В.Г. І я занурилася в сон.

5

В.Г. був новим "дідусевим винаходом". "Блискуча молода людина, подає надії вчений", за освітою він був хіміком. Але В.Г. прийшлося вибирати між наукою і стрижнем. Він віддав перевагу стрижневі і пішов працювати в школу. А підробляв перекладами. […]

Я любила відвідини В.Г. В них було щось від свята. Він приносив з собою торт і квіти для мами. Він уважно дивився і уважно слухав. Він був нашим другом.

А потім, коли прийшла скарлатина, розповів про Марсем.

— Цікаво, де він був раніше?— розсердилася мама. – сидів і чекав, поки дитина захворіє?

Але мама даремно звинувачувала В.Г. в злісному покритті інформації. Він познайомився з Марсем зовсім недавно, незадовго до подій навколо дзеркальця.

6

Не тільки дідусь вважав В.Г. хорошим учителем.

Так вважали багато інших. В.Г. навіть відправили на спеціальний конкурс, де вибирали кращого вчителя. Там він виклав свою теорію "Хімія – основа життя" — і переміг. […]

Марсем показала дуже смішне заняття – як вона вчить дітей рахувати, використовуючи пальці. Не тільки рук, але й ніг.

— Пальці ніг? Що за фокуси?

Людське тіло, пояснювала Марсем, — ідеальна рахівниця. І було б нерозумно не скористатися всіма його двійками, п'ятірками і десятками – цими чудовими посібниками, створеними природою. Тоді перші кроки в математиці будуть пов'язані з пізнанням самого себе. […]

І спочатку журі віднеслося до Марсем прихильно. Але потім все змінилося.

На наступний день конкурсанти повинні були відповідати на питання. Марсем спитали, які педагогічні цінності являються для неї орієнтиром у роботі. Їй просто повезло! Так вважали всі учасники конкурсу. Потрібно було сказати про любов до дітей і демократичний стиль спілкування. Якщо дітей любити і демократично з ними спілкуватися, вони виростуть активними громадянами і будуть гаряче любити свою батьківщину.

Але Марсем раптом зам'ялася. Вона сказала, це складне питання. Вона воліла б відповідати на іншу тему.

Члени журі очікуючи мовчали. Марсем зітхнула. Вчора ми бачили вибух. Як символ руйнівних почуттів. І всім це сподобалося. Вже не знаю, чому. Але педагогічні цінності вибухають точно так. Вони можуть здаватися беззаперечними. На словах. А в житті обертаються своєю протилежністю. У Марсем таке було. І вона впевнена, що в педагогіці є хоч щось непорушне. Чим вона керується? Чимось начебто рудиментів і атавізмів теорій, які колись її захоплювали. Не тому що вони – істина. Просто вона поки що не має сил з ними розстатися.

(Ось коли я вперше почула ці слова! А зовсім не від Наталки. Я навіть думаю, що і Наталка взнала їх від Марсем і потім пристосувала до своєї теорії).

Судді несхвально переглянулися. Але журі ще зберігало спогади про смішне заняття Марсем, і білява дама з профспілки – з дуже повним бюстом, червоними губами і душевним виразом обличчя – спробувала протягти їй руку допомоги:

— Ну, любонько, хіба любов до дітей – не безумовна цінність?

Однак Марсем протягнуту руку не прийняла. Вона відкинула цю руку з незрозумілою впертістю і навіть з якоюсь войовничістю.

Діти – не порцелянові пупсики, сказала Марсем. Вони люди. І, як люди, викликають у нас найрізноманітніші почуття. Нам може бути з ними добре, а може бути – противно. Ми хочемо, щоб було цікаво. В цьому наша вчительська корисливість. Наш розумний егоїзм. Але питання професіоналізму не пов'язані з любов'ю. Вони ставляться по-іншому: наскільки наші теорії згубні для нас самих?

— Я не зрозуміла, любко! – зі здивуванням перервала її душевна представниця профспілки. – Ви що ж – не любите дітей?

Тут Марсем утратила всяку артистичність і стала схожа на норовливого підлітка:

— Ви хочете почути від мене публічне признання в любові до дітей? Я не розумію, чому для педагогів ця двозначна процедура вважається обов'язковою. Цей гібрид стриптизу і лицемірства…

Мама не витримала і розсміялася.

— Ну і ну! Яка нагліть! Як члени журі таке пережили?

Ці слова справили жахливе враження. З місця піднялася одна дуже поважна дама, доктор наук. В її товстій-претовстій дисертації розповідалося про педагогічні цінності. Цілих сто сторінок про те, як учитель повинен бути влаштований зсередини, ще сто – що повинно бути у нього зовні, і двісті – як це сумістити. Від студентів, які навчалися в педагогічних інститутах, вимагалося зміст дисертації запам'ятати і чітко на екзамені викласти. А якщо їх зусилля ні до чого не приводили, не було ні найменшого шансу отримати диплом.

І ось доктор наук встала і сказала: їй не раз доводилося зіштовхуватися з людьми, не здатними назвати педагогічні цінності. Однак такий ступінь самонадійного цинізму вона спостерігає вперше. Вона не розуміє, що Марсем, цей так названий передовий учитель, робить на конкурсі. Їй і в клас-то не можна дозволяти заходити!

Всі співчутливо захитали.

Але тут взяв слово член журі на прізвище Зубов. Зубов був маленький сивенький старенький, який тихенько дрімав у кінці суддівського столу. Перший раз він проснувся під час виступу В.Г. – але

тут же знову заснув. Потім відкрив очі, коли на сцені з'явилася одна дуже юна вчителька в короткій спідничці і в туфлях на височенних підборах, і іще – коли Марсем вчила конкурсантів рахувати пальці на ногах. Тоді він дуже сміявся. Тепер Зубов знову сидів з відкритими очима і з цікавістю спостерігав за тим, що відбувалося.

Старенький був відомою людиною, видавцем. Він вважався оригіналом, завжди голосував проти загальних рішень або мав "особливу думку".

— Маргарито Семенівно, — Зубов звернувся до Марсем з підкресленою поштивістю, від чого даму-доктора пересмикнуло, — ми дивилися відеозаписи ваших уроків. Я помітив: у вас у класі висить портрет Януша Корчака. Адже ви знаєте його головний педагогічний труд?

Марсем кивнула – ніби злегка вклонилася Зубову на знак подяки за підмічену деталь.

— Не могли б ви пояснити, чому ви повісили цей портрет над своїм столом?

— Тут? Зараз? Ні. Думаю. Не можу.

Старенького відповідь чомусь задовольнила. Від прихильно кивнув, а дама-доктор пішла плямами. Марсем відпустили і викликали на сцену іншого конкурсанта. Але зал іще деякий час перебував в оціпенінні.

А потім, під час церемонії нагородження, цей старенький, Зубов, піднявся на сцену, щоб повідомити публіці свою особливу думку – відмінну від думки журі. Серед усіх учасників конкурсу Зубов виділив одну вчительку. Це Марсем. Він відмітив її здатність вигадувати. Але справа не тільки в цьому. Справа в особливій сміливості – заглядати всередину себе. Вкрай важливі якість! І важко виконувана!

А взагалі – він за те, щоб педагоги як можна більше "якали".

Тут Зубов зробив невелику паузу, спостерігаючи вироблений ефект, а потім роз'яснив: пройшов час, коли в педагогіці вимагалося задавати питання "Що?" — "Що робити?". Тепер настав час іншого питання – "Як?" — "Як робити це "що"?"

Тут всі зрозуміли, що старенький – гуморист і вигадник, і з полегшенням розсміялися. А він оголосив, що нагороджується Марсем спеціальним призом: вона поїде на практику в Швецію, в одну незвичайну школу. Зубов обійняв і розцілував Марсем і подарував їй квіти. Вийшло, що вона теж перемогла.

Як і В.Г.

7

[…]

Щоденник Марсем

…Я повісила над столом портрет Корчака. Чому?

Тому що закінчується на "у"!

По-моєму, вичерпна відповідь. Є речі, які краще не пояснювати – будуть вважати ідіотом. Або вийде вульгарщина – схоже на любов до дітей чи до всього людства.

І яка нелегка занесла мене на цей конкурс? Директор уговорив? Оригінальний метод роботи? Самобутнє бачення проблем?

Випендритися захотілося – от і погодилася. А раз погодилася, треба було грати за правилами.

Вийти і сказати: "Корчак – це наше все! І скоро вчені відкриють в мозкові центр демократії. Приймеш пігулку – і готовий демократ!"

Глядиш – і обскакала б цього В.Г. з його хімічною любов'ю.

Так ні ж! Не вистачило сміливості публічно збрехати.

А може, треба було чесно сказати: я була молода і глупа, коли повісила цей портрет. Я і правда тоді думала: ось вони, мої цінності. І збиралася втілювати їх у своєму класі. Я мріяла, як прийду і скажу дітям: беріть! Все моє – ваше.

І в один прекрасний день дійсно сказала: давайте придумаємо закони і будемо за цими законами жити. Дітям пропозиція здалася цікавою, і вони швидко – за два уроки – на придумували багато різних законів, записали їх на альбомний листок і здали мені, щоб я вклеїла листок в рамочку і повісила на самому видному місці.

Я, дуже задоволена, принесла підсумок колективної праці додому і стала трудитися над рамочкою. Поки рамочка сохла, я вирішила вникнути в зміст. І чим далі читала, тим ясніше розуміла: діти, яких я п'ять років вчила прекрасному, доброму і вічному (з чотирьох рочків), – повні кретини. А можливо – навіть напевно – кретини не вони, а їх учителька. Вже вона-то повна кретинка. Демократка. І треба щось з цим робити. І з учителькою, і з цими законами.

Я вирішила: треба спробувати іще раз. По-іншому. Я сказала: подивіться на цю фотографію. Це Януш Корчак. Фашисти відправили його в табір смерті разом з дітьми, і там вони загинули в газових камерах. Але це сталося, коли почалася війна. А до війни Корчак писав книжки і придумував для дітей свята. Він придумав свято першого снігу.

У цей день в інтернаті відмінялися уроки, і всі – діти і дорослі – бігли на вулицю грати в сніжки.

Коли випадає сніг, ми теж влаштуємо таке свято. Хочете?

Діти хотіли. І я думала, що успішно впроваджую цінності. Треба тільки дочекатися снігу.

І сніг нарешті випав.

Краще б він не випадав. Це бажання зайвий раз підтверджує кретинізм учительки: адже в наших широтах воно нездійснене. Але я тоді не один раз подумала: "Краще б він не випадав!" […]

Другий запис

Я ніколи не обзивала дітей.

Ні кретинами, ніким. Тому що демократичні цінності зобов'язують поважати чужу особистість. А про себе я думала, що вони – мої перші, мої неповторні, мої неповторні, мої незабутні і не замінимі. Коли вони придумали ці ідіотські закони, я просто впала у відчай. Що в мозкові немає центру демократії. Що не можна послати туди електричний розряд і встановити в класі свободу, рівність і братерство. Іще я зрозуміла, що погано їх учила. Раз вони видумали такі закони. І такі покарання. А до цього я думала, що вчу їх добре. Що їм взагалі зі мною добре. Але виявилося, їм часто бувало погано. Навіть тоді, коли я думала, що їм добре.

І я нічого не знаю про їхнє внутрішнє життя. Про те, що в них всередині. А це так важливо. Це, можливо, найголовніше – думати про їхнє внутрішнє життя. Про те, як там все відбувається. Можливо, центр демократії у них тому і не утворився: я почала не з того кінця.

І я тоді дала собі слово: коли у мене будуть "нові" діти, я почну по-іншому. Я взагалі стану іншою людиною. Не буду більше такою правильною і навантаженою цінностями. Я буду вчитися вдивлятися – щоб вгадувати дещо про внутрішнє життя. Можливо, їм чогось не вистачає для цього життя. Дорослої уваги. Адже хороше словосполучення – "проникліва увага"? Щось подібно проникливого випромінювання, для якого тілесне – не перепона.

А Корчак нехай висить над столом. Нехай дивиться, як у мене вийде. Як я буду грати з дітьми в ігри, які придумаю для них сама. Точніше, яким дозволю вирости з нашого сумісного життя, з нашого важкого сумісного буття.

Другий запис

Для потомків: спеціально переписала в зошит ті самі закони, з яких все почалося. В дужках – мої коментарі. Щоб було зрозуміліше.

Закони(написано зеленим, підкреслено червоним)

1. Не можна битися, поки хто-небудь заплаче. (В тому смислі, що якщо вже когось довели до сліз, то далі не можна).

2. Неможна бити по обличчю.

3. Не можна бити ногами.

4. Не можна, щоб хлопчик бив дівчинку, і навпаки.

5. Не можна лаятися в класі матом.

6. Не можна запізнюватися.

7. Не можна пропускати чергування.

8. Не брати чужі речі без дозволу. (Було "без дозвола").

9. Не заважати вести урок учительці. (Видимо, мені).

10. Не можна пропускати заняття, не попередивши вчительку.

11. Не можна обзивати один одного.

Покарання(написано синім, підкреслено червоним)

1. За сльози людини, яку побили, — Три дні поливати квіти. (Зберігаю пунктуацію).

2. За побиття по обличчю – Додаткове завдання з російської мови.

3. За побиття ногами – додаткове завдання з математики. (Чому вище з великої букви, а тут – з маленької, не знаю.)

4. За бійку хлопчика з дівчинкою вони отримують прибирання в класі чотири дні.

5. За лайку матом – три дні поливати квіти, два дні прибиратися в класі і іще додаткове завдання з російської мови. (Це що – гірше, ніж "побиття по обличчю"?)

6. За запізнення – вивчити вірш.

7. За пропуск чергування – додаткові три дні прибирання.

8. За речі, які взяті без дозволу (народна етимологія) – задавати 15 питань йому з теорії. (Це я придумала таку форму опитування: хтось

виходить до дошки, а решта формулюють питання за прочитаним удома. Здавалося – розумно!)

9. За зважання вести урок учительці – вчити правила і вірш. (Особливо мені подобається остання міра.)

10. За пропуск уроків без попередження не ходити на прогулянку і читати десять сторінок (Думаю, зі своєї "улюбленої" книги).

11. За образу один одного – додаткове завдання з російської мови.

Частина друга

9

Щоденник Марсем

Вони думають, я повісила портрет Корчака над столом, щоб бути на нього схожою. Упаси Господи! Для цього потрібно щонайменше здійснити подвиг, загинути в газовій камері. […]

Я не можу цього чути. Я – проти подвигів. Якщо життя нормальне, в ньому не повинно бути подвигів. Я десь читала: в реальності людина не здійснює подвигів. Вона здійснює вчинки. Подвиг це чи не подвиг, вирішують інші люди. Нащадки. Ті, хто може поглянути на чужу смерть зі сторони. Вони думають: ох, як красиво ця людина померла! Справжній герой!

А той, хто дійсно помирає, в газовій камері разом з дітьми, не здійснює ніякого подвигу. Йому тоскно, страшно, боляче. Нестерпно йому. І він зовсім не думає: як же красиво я тут помираю!

Я просто ненавиджу подвиги.

Другий запис

Я просто ненавиджу подвиги — коли їх повинні здійснювати дорослі, в реальному житті. Але діти – це інше.

Діти думають: як добре було б героїчно померти – тільки ненадовго. Сховатися за кущик, підгледіти, як інші будуть тобою захоплюватися, а потім ожити – ніби ні в чому не бувало.

А за це, за твою героїчну смерть, за твій подвиг тобі багато що простять – і тілесну невлаштованість, і темні твої бажання.

Тільки невідомо, де і як здійснити цей подвиг. Немає місця. Не передбачено. Тому що, якщо життя нормальне, людське, ніхто не буде випробовувати тебе смертю. Це життя – про інше. Але ти іще цього не знаєш. Ти нічого не розумієш. Тобі треба справитися з тим, що всередині. […]

Другий запис

Якби у них була можливість здійснити подвиг у вигаданому житті! У вигаданому, але щоб було майже як справжнє. Ніби ти заснув, а потім прокинувся – з подвигом усередині. І далі б з цим жив. А це героїчне всередині – воно як гарантія людської якості, навіть якщо навколо буде нормальне життя і не треба буде дійсно помирати, задихатися в газовій камері.

І взагалі: можливо, якщо здійснювати подвиги в дитинстві, потім, у дорослому житті, ні від кого не вимагатиметься задихатися. Не вимагатиметься подвигів, які будуть визнані після смерті…

Частина четверта

17

Про дитячу любов майже нічого не відомо. На відміну від дорослих, в мозкові деяких учених рано чи пізно що-небудь відкриють.

Звичайно, діти повинні любити свою першу вчительку. Це закон. Навіть для тих, хто не зійшовся з учителькою характерами. Як я — з Тетяною Володимирівною. А потім я любила Марсем, дуже любила, хоча і не могла вирішити, яка вона вчителька – перша чи друга. І може, тут діє який-небудь другий закон.

Ще діти люблять маму і тата. Їх вони люблять з самого початку, до всього, що відбудеться потім. До того, як стане відомо про які-небудь закони. Але в мене не було тата. Якщо тата немає, що відбувається з його долею любові? З тією долею, яка йому призначена? Ніхто не знає.

Якось я спитала в мами, чи буває у дітей любов. Якщо вони вчаться в третьому класі. Або в четвертому. Мамі питання не сподобалося. Вона сказала, це дурнувата тема. Якщо я хочу дружити з хлопчиками, будь ласка. Ніхто не забороняє. І я можу запросити кого-небудь в гості. Наприклад, Петю. Тільки до чого тут любов? Мама навіть трохи розсердилася. Ніби я її неприємно зачепила. А ввечері, у присутності дідуся, заговорила про це сама. Зробила вигляд, що їй дуже смішно, і сказала:

— Тату, ось тут в Аліни питання. Чи можуть хлопчики подобатися маленьким дівчаткам? Буває так, щоб вони любили один одного?

Але дідусь не став сміятися. Він сказав, що завжди любив бабусю і тому не знає. Дідусь зустрів її, коли вчився в інституті. Звичайно, він був тоді молодий. Але його вже не можна було вважати хлопчиком. А бабусю не можна було вважати дівчинкою. Може, якби він зустрів її раніше, в школі, він би і тоді її полюбив, тому що бабусю просто не можна було не полюбити.

— При чому тут бабуся? — мама знову трохи розсердилася. — Аліна запитує, чи може таке серйозне почуття, як любов, виникнути у дітей її віку.

— Так, так, я розумію. Ну, чому ж — ні? Закохався ж Лермонтов перший раз у п'ятирічному віці? Це достеменно відомо. Ти ж сама зачитувала мені з Іраклія Андронникова…

— При чому тут Лермонтов? — маму явно не влаштовував напрямок бесіди. — Лермонтов — геніальний поет, класик.

— Але, Оленько, коли йому було п'ять років, цього ще не знали. Просто виявили, що він закохався… А чому Аліна про це запитала? Її щось тривожить?

— Аліну нічого не тривожить. Просто Наталка заморочила їй голову своїми розказнями, — підвела неочікуваний підсумок мама, яка мала деяке уявлення про Наталчині проблеми. — Краще сходи з дівчатками в театр, щоб вони не забивали собі голову дурницями.

— Звичайно, звичайно, — дідусь любив ходити зі мною в театр. І проти присутності Наталки ніколи не заперечував.

— Мистецтво здатне дати нам відповіді на наші питання. Я ще знаєш кого згадав? Тома Сойєра. Йому було приблизно стільки ж років, скільки Аліні. Може, трошечки більше. Йон в ім'я свого почуття здійснив подвиг. Щось схоже на подвиг.

— Тату, ти невиправний! Том Сойєр — літературний персонаж. А це — живі діти. Ніхто не сперечається: вони закохуються. Але це гра. Не більше. Згадай, як Аліна розповідала нам про Соломона. Як ти сміявся. […]

І дідусь з мамою дуже сміялися — над тим, як ми грали в царя Соломона. Але це — зовсім інше. Не те, про що я питала. Те, про що я питала, не смішно.

18

— Настя, що з твоїми речами? — Марсем вигляділа невдоволеною. — Я ж просила вас охайно складати речі в шафочки. І закривати дверцята. Будь ласка, приведи все в порядок.

Сконфужена Настя направилася до шафи і стала возитися зі светром і шарфом, намагаючись змусити їх слухатися.

— А це що валяється?

— Шапка. Це Віри.

— Що Вірина шапка робить в проході?

— Вона вивалилася.

— Що значить — вивалилася?

— Ну, вона весь час вивалюється.

— Треба дверцята закривати. Тоді не буде вивалюватися.

Віра встала, засунула шапку в шафу і притиснула дверцятами.

Дверцята тут же знову розчинилися і знову випустили шапку на підлогу, ніби хтось їх зачаклував. Марсем нахмурилася і уважно огляділа шафи. Вони сьогодні вигляділи дуже дивно. Майже всі дверцята були

напіввідчинені. Деякі — широко розчинені. І від цього клас мав вигляд неприбраного гардеробу.

— Я щось не розумію… Що відбувається?

— Маргарито Семенівно! У мене дверцята не закриваються. Вчора закривалися, а сьогодні не закриваються. Ось! Дивіться! — Віра продемонструвала виявлений дефект.

— І в мене!

— І в мене!

Клас загудів, виражаючи скаржникам солідарність. Гул перекрив чийсь тоненький голос:

— Це Єгор!

— Що — Єгор?

— Він магнітики скрутив.

— Що зробив?

— Магнітики скрутив. Із шафочок.

— А Ілюшка з Жорою йому допомагали! — хтось вирішив, що справедливості ради треба викрити відразу всіх.

— Нічого не розумію! — щось заважало Марсем вникнути в те, що відбувалося. Ромик вирішив пояснити:

— Ну, Єгор хотів добути магніти. Щоб зробити вдома машину. А магніти є на шафочках. І він став скручувати магніти. І Ілюшка з Жориком як раз прийшли. Він говорить: ось, хлопці, де магніти! Хочете? Тоді приносьте завтра. А то ножицями незручно.

— І що — принесли? — ошелешена розмахом злочину, Марсем все-таки не могла скрити допитливості.

— Угу! — Єгор сидів, насупившись і вставившись в парту. — Принесли.

— Вони всі троє принесли, — м'яко пояснив Ромик. — І вчора згвинтили. Ось тут не згвинтили. Це моя шафа. Я не дав. Мені магніти самому потрібні.

— І ці люди перемогли Дрегона! — Марсем з трудом стримувала невдоволення. — Сідайте. Вирішуйте приклади на сто двадцять першій сторінці. А я поки подумаю, що робити.

Всі тихенько сіли і відкрили підручники, щоб не заважати Марсем думати. Вона сіла і стала дивитися кудись мимо нас. Коли продзвенів дзвінок, вона все так і сиділа. Ми навшпиньки вийшли в коридор, а потім вернулися.

— Давайте на килим! Поговорити треба, — Марсем прийняла рішення.

Ми сіли в коло, підібравши ноги. Всі мовчали, тому що сказати було нічого. Всі розуміли: справи погані.

Я розкажу вам історію, сказала Марсем. Ні, дві історії. Перша – з реального життя. В одному селі хлопці вирішили влаштувати дискотеку. Справжню. Як у великому місті. Коли кругом різнокольорові кола вібрують. Для цього потрібне було спеціальне скло. Різнокольорове.

Хлопці стали думати, де його взяти. І якийсь розумник згадав: кольорове скло є на станції, у світлофора. Червоне і зелене. Всі взяли викрутки і побігли на станцію за склом, а ввечері влаштували дискотеку — як у місті, з кольоровими колами. На ранок наступного дня в районі цієї станції пасажирський поїзд зіткнувся з товарняком, і загинуло багато людей. Про це писали в газетах. Це перша історія.

А ось друга. Якось я зустріла людину, яка кожен день перед заходом сонця начищала до блиску свою лопату. Лопата сяяла так, що в неї можна було глядітися — як в дзеркало. Я запитала, навіщо вона це робить. "У кожного з нас є янгол, — сказала людина. — Той, що відповідає за наші вчинки. Але янголи не можуть займатися тільки нами. Якщо ми щось робимо правильно – хоч щось робимо правильно, вони відлітають у інших справах. І тоді одним лихом у світі стає менше. Якщо ж ми гидимо, янголи повинні залишатися поруч – виправляти нашу гидоту. Мій янгол знає: ввечері я завжди чищу лопату.

В цей час він може бути за мене спокійний, може від мене відпочити. І він летить рятувати кого-небудь — від бурі, каменепаду, землетрусу. Летить туди, де потрібні зусилля багатьох янголів. І якщо хоч один з них не з'явиться в потрібний момент, наслідки можуть виявитися дуже сумними".

Так сказала мені та людина. Подумайте про це, добре?

19

Це дуже важливо – дізнатися про янголів. Але слова повинні за щось зачепитися. За щось усередині. Інакше вони ковзнуть мимо.

Як вітер.

Як шум проїжджаючого автомобіля.

Як чужий кіт, що біжить через двір. Він, такий м'який і пухнастий, біжить у своїх справах і не має до тебе ніякого відношення. Ти, звичайно, можеш його погладити — якщо він не злякається. І якщо ти не злякаєшся погладити чужого кота, який щойно вибрався з підвалу, — раптом він заразний? Але навіть якщо ти його погладиш, це нічого не змінить у твоєму житті. І в житті кота теж. Він все рівно побіжить далі, у своїх справах. І ти підеш далі, нібито ти нікого не гладив.

З янголами так не можна. Не можна вчинити з ними так, як з цим невідомим котом: все взнати — і піти у своїх справах. Ти повинен будеш з цим жити. Далі — жити з цим. […]

Коли ми з дідусем на наступний день прийшли в клас, там уже було повно народу: тато Єгора, і Ілюшин брат, і ще тати Жорика, Віри, Насті. Навіть Петін тато приїхав, хоча йому це було дуже важко. Всі лагодили шафочки. А хлопчики подавали викрутки і гвинтики, тому що пригвинчувати важче, ніж відгвинчувати, і у них це погано виходило, дуже повільно. А дівчатка просто дивилися чи охайно складали речі — щоб не вивалювалися.

Марсем з'явилася в класі, коли мужчини складали інструменти і готувалися розходитися. Єгор збирав в коробку гвинтики.

— Це запасні, — сказав він замість "здрастуйте" і показав Марсем декілька магнітних засувок. — Якщо відлетить, можна приробити.

— Добрий ранок, Маргарито Семенівно! — поздоровався Петін тато. — Працюйте спокійно. Янголи сьогодні відпочивають.

Щоденник Марсем

… Сьогодні під час робочого дня мене переслідувала нав'язлива думка: "Убила б!" Убила і розвісила б по ліхтарях: ініціатора проекту – в

центрі, і двох сподвижників – по боках. Як напучення дитячому людству, що лишилося в живих.

Ось як мене розізлили. І навіть думати не хочеться, що можна інакше. Без убивств.

Ось Корчак старався. Він придумав в своєму інтернаті спеціальний орган — дитячий суд. Щоб діти жалілися один на одного в законному порядку і розбиралися один з одним за законом, а не за допомогою мордобою. Більша частина корчаківського судового кодексу закінчується словами: "Простити, тому що винний сам уже кається в скоєному". […]

Другий запис

Учительське щастя злегка нагадує щастя ідіота.

Ну, і дійсно: спочатку із шафочок згвинтили магнітики, і ти впав в істерику. Потім магнітики пригвинтили назад, і ти готовий стрибати до стелі. Хіба не ідіотизм? Кому з нормальних людей можна пояснити, від чого ти, власне, стрибаєш?

Тому пояснюю — виключно для нащадків: стрибки викликані раптовим відкриттям: твої діти — вповні люди! З явно вираженими ознаками внутрішнього життя. Ти відважився довірити їм свої тайні знання, і вони тебе зрозуміли!

Більш того, раптом розумієш: нікому, крім них, ти б цю таємницю не зміг відкрити — з безумною надією, що це може виправити положення речей. Де це бачено — така могуть слова?

Хіба це не причина почувати себе щасливою?..

[…]

Післямова автора

Я читала "Короля Матіуша" своїм учням. Читала — і розповідала легенду про смерть Януша Корчака, про те, як він загинув зі своїми вихованцями у фашистському концтаборі Треблінка. Міг врятуватися, але не став цього робити. Волів відправитися разом з дітьми. Не захотів їх кидати.

Можливо, це найважливіше, що я встигла розповісти дітям за двадцять років свого вчительського життя. Так, думаю, це найважливіше.

Потім я написала роман "Коли відпочивають янголи" — про те, як учителька читає дітям "Короля Матіуша", а діти в цей час живуть своїм складним і погано керованим життям. І цей роман отримав Національну премію "Заповітна мрія".

Після церемонії нагородження до мене підійшли підлітки — ті, що входили в дитяче журі. Підійшли поділитися враженнями, і я не втрималася — спитала:

— Ну, а "Короля Матіуша" вам захотілося прочитати?

Вони відповіли:

— Так. Ми думаємо про це.

І одна дівчинка, Юрико, написала мені потім листа — з Південно-Сахалінська. Вона повернулася додому і пішла в бібліотеку — за книгою Корчака.

В бібліотеці дуже здивувалися: там ніхто не чув про письменника Корчака. І не могли пригадати, чи є така книга в фондах.

Тоді Юрико почала шукати сама. Їй дозволили. Адже вона в той момент була знаменитою людиною — членом дитячого журі Національної премії.

Вона писала мені, що перерила всю бібліотеку, всі найдовші, найдальші, найзапиленіші і забуті куточки — і знайшла те, що шукала. І прочитала. І слідом за нею всі дорослі з бібліотеки теж прочитали "Короля Матіуша". І тепер не можуть уявити, що колись не знали про цю книгу.

Я страшенно цьому рада. В уявному списку достойних справ я поставила собі жирний хрестик: я подумала, що недарма писала власну книжку.

Найдіть "Короля Матіуша". Відкопайте в бібліотечному пилу. Відшукайте через чарівну мережу Інтернет. Наткніться на неї — випадково — на книжній полиці в гостях у знайомих.

Прочитайте її обов'язково. Інакше ви не зрозумієте щось важливе про себе.

Переклад з російської Євдокії Кашуби